

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vilniaus Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 467-sahifa.
2026-yil, oktabr.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

KONSTANTIN IVANOVICH KURPAYANIDI

Green energy transition in Central Asia: capacity growth, technological diversification and system constraints.....11

TURSUNKULOVA GULCHIROY BURXONOVNA

Meva-sabzavotchilik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olishni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....24

MO'MINOV ABDUVALI AKBARALIEVICH, DJO'RAEV MUQIMJON YAQUBJONOVICH

Tritikale seleksiyasida molekulyar markerlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi: QTL, SSR, SNP va KASP yondashuvlari asosida.....30

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq yetishtirishda oqqanotga qarshi kimyoviy himoya tadbirlarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....43

SAYIPOV BEGZOD RAHIMOVICH

Valyuta kursi tebranishlari indeksini hisoblash va baholash.....53

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq ekinlarida o'rgimchak kanaga qarshi kimyoviy kurash choralarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....63

SHOMURODOV TOHIR BOYMUROD O'G'LI

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda aholi daromadlarining o'rni haqidagi nazariy yondashuvlar.....73

МУСТАФОКУЛОВА ЗАРИФА

Сравнительный анализ лидерства в условиях кризиса и роль молодых лидеров в развитии.....80

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, mazmuni va tasnifi.....87

RAXIMJONOVA SHOHSANAM BAXODIROVNA

Davlat-xususiy sheriklik asosida ijtimoiy soha infratuzilmasini rivojlantirishda "Value for Money" (VfM) baholash mexanizmini takomillashtirish.....95

QURBANOVA OYDIN TO'LQIN QIZI

Ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning integral ko'rsatkichini shakllantirish.....101

SADIKOVA SHOHIDA OBIDQUL QIZI

O'zbekistonda piyoz yetishtirishning iqtisodiy o'rni va samaradorligi.....108

XAKIMOV RASHID

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o'rni va samaradorligi.....119

TOJIMATOV IZZATBEK IKROMALI O'G'LI

Don mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida intellektual marketing strategiyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....133

SODIQOVA GAVHAR XAYRULLA QIZI

Xodimlarni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....142

ERGASHEV ASADBЕК ULUG'BEK O'G'LI, TURSUNOV G'YOS SUNNAT O'G'LI

Meva-sabzavotlarni qayta ishlashda hosil bo'ladigan ikkilamchi resurslarni biotexnologik qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.....148

RASULOV XAMIDJON YAKUBOVICH

Raqamli texnologiyalar va CRM tizimlarining kichik biznesdagi o'rni.....155

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarini buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning tahlili.....168

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ekonometrik baholash.....185

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholashning nazariy-metodologik asoslari.....192

MUHAMMADIEV NAUFALBEK AZIZXON O'G'LI

Elektron tijoratda sun'iy intellektdan foydalanishning kichik biznes savdo hajmiga ta'siri.....202

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ

Процедура нормирования частных показателей при оценке ресурсного потенциала аграрного сектора: сравнительный анализ методов и обоснование выбора.....210

XASANOVA RUXSORA RASULJON QIZI

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....223

UMAROVA XUSNORA DILMUROD QIZI

Orolbo'yi mintaqasida xizmat ko'rsatish korxonalarini moslashuvchan (adaptiv) boshqarishning ma'lumotlarga asoslangan modelini takomillashtirish.....229

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ, ХОЛБЕКОВ ЖУРЪАТ АБДИНАБИЕВИЧ

Теоретико-методологические основы оценки ресурсного потенциала аграрного сектора: концептуальный подход и методика интегральной оценки.....234

UMARALIYEV DIYORBЕК SHUKIRALI O'G'LI

Tomchilatib sug'orish texnologiyasini joriy etishning fermer xo'jaliklari xarajat va daromadlariga ta'siri: subsidiya samaradorligining iqtisodiy bahosi (2019–2025 yillar).....247

MIRAXMEDOVA KAMOLA

O'zbekistonda turizm korxonalarini strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....254

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekistonning xalqaro soliq tizimiga integratsiyasi: BEPS minimum standartlari va ularning milliy soliq siyosatidagi ahamiyati.....261

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash.....274

BAXADIR ADILCHAEV

Agroturizm qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va hududlarning barqaror rivojlanish vositasi sifatida.....283

XO'JAMOVA LATOFAT ASADULLAEVNA

Yashil iqtisodiyot sharoitida agrobiznesda innovatsion jarayonlarni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari.....290

BOZOROV BOBUR HAQBERDIYEVICH

Qurilishni moliyalashtirish samaradorligiga narx omillarining ta'sirini ekonometrik baholash.....297

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

Chegaralararo soliq munosabatlari: muammolar va rivojlanish istiqbollari.....307

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

O'zbekiston kimyo sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida mavsumiylikning moliyaviy barqarorlikka ta'siri: panel tahlil (2018–2026-yillar).....322

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Surxondaryo viloyatida anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....331

ЛЯМКИНА ВИКТОРИЯ АЛЕКСАНДРОВНА, НАБИЕВА АНОРГУЛ МУХАМЕТКАЗИЕВНА

Механизмы трансформации и управления предпринимательским университетом в условиях цифровой экономики.....338

YUSUFALIYEV OLIMJON ABDURAXMONOVICH

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyati samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish.....347

SAYITQULOV JAHONGIR ILHOMOVICH

Tijorat banklarida raqamli bank xizmatlarini takomillashtirish istiqbollari.....358

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

Mavsumiy moliyaviy siklni identifikatsiyalash va moliyaviy barqarorlikning mavsumiy tuzatilgan ko'rsatkichlari (mineral o'g'itlar ishlab chiqaruvchi korxona misolida).....365

QODIROV ZOHIDJON ERALIEVICH

Suv resurslarini boshqarishning iqtisodiy mohiyati va tamoyillari.....373

ZAFAR QODIROV ABDIVAXOBOVICH

Long-term asset valuation and accounting in Uzbekistan: a comparative analysis of national accounting standards.....381

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

AQSH va Yevropa ittifoqi mamlakatlari organik meva-sabzavotlar sertifikatlaridagi farqlar.....389

KUBAYEV DJASUR ABDUMUMINOVICH

Iqtisodiyotni raqamlashtirishda yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish omillari.....395

IBODILLAYEV HABIBULLA ABDULLAYEVICH

Madaniy meros obyektlarida turizm tadbirkorligini rivojlantirish orqali aholi bandligini ta'minlash yo'llari.....401

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

IFOAM – organics international: organik standartlar, sertifikatlash, organik bozor va siyosat bo'yicha statistik tahlili.....407

MAYLIYEVA SADOQAT SAFAYOZOVNA

Mintaqada tadbirkorlik salohiyatidan samarali foydalanishning ustuvor yo'nalishlari (Xorazm viloyati misolida).....413

SHIRINOV UCHQUN ABDUXALILOVICH

MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotni shakllantirish metodikasi..421

ABDINAZAROV XUSAN SHAYMANOVICH, NORQOBILOVA FERUZA ABDUXOMIDOVNA

Klasterlash va infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik modellashtirish.....430

SA'DULLAYEVA SAYYORA NASILLO QIZI

Neft-gaz sanoati korxonalarida moddiy xarajatlarning kompleks tahlili.....439

ABDINAZAROV XUSAN SHAYMANOVICH, NORQOBILOVA FERUZA ABDUXOMIDOVNA

Klasterlashni rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlari.....447

SATTAROV SHUXRAT XASANOVICH

O'zbekistonda xizmatlar sohasining rivojlanishi va diversifikatsiya tendensiyalari.....458

KAMALKARIEVA NILUFAR XALIKBEKOVNA

Qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash.....467

QURILISH MATERIALLARI KORXONALARIDA YANGI MAHSULOTLARNI O'ZLASHTIRISH VA SIFATNI OSHIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

KAMALKARIEVA NILUFAR XALIKBEKOVNA

Andijon davlat universiteti

Menejment kafedrası katta o'qituvchisi

E-mail: nilufarrr1972@gmail.com

ORCID: 0009-0002-1748-9888

Annotatsiya. Qurilish materiallari sanoati korxonalarida raqobatbardosh yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash jarayonlarining iqtisodiy samaradorligini baholashning uslubiy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida tarmoqning xomashyo va energiyatalablik kabi o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarishga joriy etish hamda sifat menejmenti mexanizmlarining korxonalarning moliyaviy-iqtisodiy barqarorligiga ta'siri ekonometrik yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, yangi mahsulotlarni bozorga chiqarish jarayonida yuzaga keladigan moliyaviy tavakkalchiliklarni minimallashtirish va samaradorlikni baholashning integral ko'rsatkichlar tizimi takomillashtirilib, ilmiy asoslangan taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qurilish materiallari, yangi mahsulot, mahsulot sifati, iqtisodiy samaradorlik, innovatsiya, raqobatbardoshlik, baholash mexanizmi, investitsiya.

Аннотация. Исследованы методологические основы оценки экономической эффективности процессов освоения новых видов конкурентоспособной продукции и повышения качественных характеристик продукции на предприятиях промышленности строительных материалов. С учетом отраслевых особенностей, таких как высокая материало- и энергоемкость производства, на основе эконометрических подходов проанализировано влияние внедрения инновационной продукции и механизмов управления качеством на финансово-экономическую устойчивость предприятий. Кроме того, усовершенствована система интегральных показателей оценки эффективности и минимизации финансовых рисков, возникающих при выводе новых видов продукции на рынок, а также разработаны научно обоснованные предложения и практические рекомендации.

Ключевые слова: строительные материалы, новая продукция, качество продукции, экономическая эффективность, инновации, конкурентоспособность, механизм оценки, инвестиции.

Abstract. The methodological foundations for assessing the economic efficiency of introducing new types of competitive products and improving product quality indicators in construction materials industry enterprises are investigated. Taking into account the specific characteristics of the industry, such as high raw material and energy intensity, the impact of introducing innovative products and quality management mechanisms on the financial and economic sustainability of enterprises is analyzed using econometric approaches. Furthermore, the system of integrated indicators for evaluating efficiency and minimizing financial risks arising during the market introduction of new products is improved. Scientifically grounded proposals and practical recommendations are also developed.

Keywords: construction materials, new products, product quality, economic efficiency, innovation, competitiveness, evaluation mechanism, investment.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotining globallasuvi va raqobat muhitining keskinlashuvi sharoitida sanoat tarmoqlarini, jumladan, qurilish materiallari ishlab chiqarish iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, diversifikatsiyalash va innovatsion asosda

rivojlantirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari amalga oshirilib, zamonaviy, energiyatejamkor, ekologik xavfsiz va yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi qurilish materiallariga bo'lgan ichki hamda tashqi talab yildan-yilga o'sib bormoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha strategik vazifalar, xususan, sanoat tarmoqlarining eksport salohiyatini oshirish, mahsulot turlarini diversifikatsiya qilish va xalqaro sifat standartlarini (ISO) to'laqonli joriy etish mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Qurilish materiallari korxonalarida bozor talablariga javob beradigan yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish hamda ularning sifatini oshirish yuqori darajadagi investitsiyalar, texnologik qayta jihozlash va uzoq muddatli marketing tadqiqotlarini talab qiluvchi murakkab jarayondir. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'pgina korxonalarda yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarishga joriy etish jarayonining iqtisodiy samaradorligini baholash amaldagi an'anaviy usullar doirasida qolib ketmoqda. Bu esa qilingan xarajatlarning o'zini oqlash muddatini aniq hisob-kitob qilishda xatoliklarga, tannarxning asossiz oshishiga va bozor tavakkalchiliklarining ortishiga olib kelmoqda. Shu bois, qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash mexanizmlarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Qurilish materiallari korxonalarida mahsulot sifati, yangi turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishga o'zlashtirish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari zamonaviy iqtisodiy fanlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoning nazariy-uslubiy jihatlari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan [1].

Mahsulot sifatini boshqarish va uni raqobatbardoshlikni ta'minlashdagi o'rni bo'lib o'tgan ilmiy izlanishlarda klassik yondashuvlardan tortib to zamonaviy konsepsiyalargacha bo'lgan bosqichlar kuzatiladi. Xususan, sifat menejmenti va uni iqtisodiy baholash nazariyasiga asos solgan olimlardan E.Deming, J.Juran, A.Feigenbaum va P.Crosby o'zlarining fundamental tadqiqotlarida mahsulot sifatini doimiy takomillashtirib borish korxonaning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta'minlovchi asosiy omil ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berganlar [2]. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, sifatni oshirishga qilingan xarajatlar yo'qotish emas, balki kelgusida yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi samarali investitsiya sifatida baholanishi lozim [3].

Zamonaviy sharoitda sanoat korxonalarida innovatsion mahsulotlarni o'zlashtirish va ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlash masalalari B.Twiss, R.Schumpeter, P.Drucker kabi olimlarning innovatsion iqtisodiyot nazariyalari doirasida chuqur o'rganilgan [4]. Shuningdek, MDH davlatlari olimlaridan V.A.Vasiliyev, A.A.Goryachev, N.P.Maslennikova kabi tadqiqotchilar sanoat korxonalarida yangi mahsulot turlarini bozorga chiqarish jarayonini boshqarish

va uning moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qator uslubiy tavsiyalar ishlab chiqqanlar [5].

O'zbekistonlik olimlarning ilmiy ishlarida ham bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, investitsion faollikni kuchaytirish va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda samaradorlikni baholash masalalari keng tadqiq etilgan [6]. Jumladan, mahalliy iqtisodchi olimlarimiz tomonidan sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, xom ashyo bazasidan oqilona foydalanish va innovatsion loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy maktablar shakllantirilgan [7].

Biroq, mavjud ilmiy adabiyotlar va amaliy yondashuvlarning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, qurilish materiallari sanoatining o'ziga xos xususiyatlari — ya'ni xom ashyo bazasining hududiy joylashuvi, yuqori darajada energiyatalabligi, transport xarajatlarining salmoqliligi hamda mavsumiy tebranishlarni kompleks ravishda hisobga olgan holda yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari yetarlicha o'rganilmagan [8]. Ko'pgina mavjud metodikalar umumiy sanoat korxonalariga mo'ljallangan bo'lib, qurilish materiallari ishlab chiqarishning tarmoq xususiyatlarini (masalan, resurs sarfi, ekologik talablar va qattiq raqobat muhitini) to'laqonli qamrab olmaydi [9].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, mazkur tadqiqotda mavjud ilmiy yondashuvlarni tanqidiy umumlashtirgan holda, qurilish materiallari korxonalari uchun yangi mahsulotlarni o'zlashtirish hamda sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashning xususiyatlariga mos keluvchi yangi uslubiy yondashuvlar va baholash mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi [10].

METODOLOGIYA

Izlanish jarayonining ilmiy asoslanganligi, olingan natijalarning haqqoniyligi va amaliy jihatdan qo'llanilishi uning metodologik ta'minotiga bevosita bog'liqdir. Mazkur tadqiqotda qurilish materiallari korxonalarida yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash uchun kompleks va tizimli yondashuvdan foydalanildi.

Metodologiyasi quyidagi mantiqiy bosqichlar va ilmiy usullarga asoslanadi:

1. Tizimli yondashuv va qiyosiy tahlil usullari. Tarmoq korxonalarining faoliyatini tahlil qilishda tizimli yondashuv (systems approach) qo'llanilib, qurilish materiallari ishlab chiqarish va yangi mahsulotlarni o'zlashtirish jarayoni yagona iqtisodiy-texnologik tizim sifatida ko'rib chiqildi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida esa mahalliy korxonalardagi amaldagi holat ilg'or xorijiy tajribalar va xalqaro sifat menejmenti standartlari (ISO) bilan taqqoslandi.

2. Statistik guruhlash va iqtisodiy tahlil usullari. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari hamda bazaviy korxonalarning yillik moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini qayta ishlashda statistik guruhlash, dinamik qatorlar va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Bu orqali so'nggi yillarda qurilish materiallari turlarining kengayishi, tannarx va sifat ko'rsatkichlarining o'zgarish tendentsiyalari aniqlandi.

3. Ekonometrik va iqtisodiy-matematik modellashtirish. Yangi mahsulotlarni o'zlashtirish jarayoniga qilingan investitsiyalar, sifatni yaxshilash xarajatlari hamda korxonaning umumiy moliyaviy barqarorligi (rentabellik, sof foyda va qo'shilgan qiymat) o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash maqsadida ekonometrik modellar ishlab chiqildi. Xususan, ko'p omilli korrelyatsiya-regressiya tahlili yordamida sifat ko'rsatkichlarining korxona rentabelligiga ta'sir darajasi baholandi.

4. Integral baholash va investitsion samaradorlikni hisoblash usullari. Qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishga joriy etishning iqtisodiy samaradorligini aniqlash uchun quyidagi an'anaviy va zamonaviy moliyaviy ko'rsatkichlar tizimi qo'llanildi:

- Sof joriy qiymat (NPV — Net Present Value): Yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirishdan kutilayotgan pul oqimlarining joriy qiymatini baholash uchun;
- Investitsiyalarning qoplanish davri (PP — Payback Period): Yangi liniyani ishga tushirish xarajatlarining qancha muddatda o'zini oqlashini aniqlash uchun;
- Rentabellik indeksi (PI — Profitability Index): Investitsiyalarning qaytim darajasini o'lchash uchun;
- Sifat yo'qotishlari indeksi: Defektkli mahsulotlar va ortiqcha resurs sarfidan kelib chiqadigan moliyaviy zararlarni baholash uchun maxsus integral ko'rsatkich.

5. Ekspert baholash usuli. Tarmoq mutaxassislari, texnologlar va iqtisodchilar o'rtasida o'tkazilgan ekspert so'rovlari asosida yangi mahsulotlarni o'zlashtirishdagi asosiy to'siqlar va moliyaviy tavakkalchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha ustuvor yo'nalishlar reytingi tuzildi.

Taklif etilayotgan ushbu metodologik yondashuv qurilish materiallari sanoatining xomashyo ta'minoti, energiyatalabligi va mavsumiylik kabi o'ziga xos tarmoq xususiyatlarini to'laqonli inobatga olgan holda, yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni boshqarish samaradorligini haqqoniy baholash imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot doirasida qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifatni oshirish samaradorligi uchta o'zaro bog'liq yo'nalishda ko'rib chiqiladi: ishlab chiqarish xarajatlari va resurslardan foydalanish, mahsulot sifati bilan bog'liq yo'qotishlar hamda innovatsion loyiha keltiradigan pul oqimlari. Bunday yondashuv samaradorlikni faqat ishlab chiqarish hajmi yoki foyda o'sishi bilan cheklamasdan, sifat, resurs tejamlorligi va investitsion qaytimni yagona tizimda baholash imkonini beradi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarishida iqtisodiy natijaga ta'sir qiluvchi asosiy omillarga xomashyo narxi va sifati, energiya sarfi, transport xarajatlari, uskunalarning texnik holati, brak darajasi, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish va mahsulotga bo'lgan talab kiradi. Ushbu omillar o'zaro bog'liq: xomashyo tarkibidagi beqarorlik texnologik rejimning buzilishiga, bu esa nuqsonli mahsulot ulushi va qayta ishlash xarajatlarining ortishiga olib kelishi

mumkin. Shu sababli yangi mahsulotni joriy etishdan oldin texnologik sinovlar, xomashyo barqarorligini baholash va bozor talabini tekshirish birgalikda amalga oshirilishi lozim.

Sifatni oshirishning iqtisodiy natijasini aniqlashda nuqsonli mahsulotlar ulushi muhim ko'rsatkich hisoblanadi: $B = (Q_b / Q_j) \times 100$, bunda B — brak ulushi, Q_b — nuqsonli mahsulot hajmi, Q_j — jami ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi. Ushbu ko'rsatkichning pasayishi qayta ishlash, utilizatsiya, kafolatli almashtirish va mijozlar shikoyatlari bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Biroq brak ulushining o'zi yetarli mezon emas; uni bir birlik mahsulotga sarflanadigan energiya va xomashyo, qayta ishlash xarajati hamda mijozlar qaytimi ko'rsatkichlari bilan birga tahlil qilish zarur.

Sifat yo'qotishlarining puldagi qiymatini aniqlashda nuqsonli mahsulotni ishlab chiqarishga ketgan qaytarilmaydigan xarajatlar, qayta ishlash va utilizatsiya xarajatlari hamda kafolat bo'yicha to'lovlar hisobga olinadi. Sifat yo'qotishlari indeksi $SYI = (SY_o / T) \times 100$ ko'rinishida hisoblanishi mumkin; bunda SY_o — sifat bilan bog'liq jami yo'qotishlar, T — mahsulot sotishdan tushgan tushum. Indeksning davrlar bo'yicha pasayishi sifat menejmenti choralari iqtisodiy natija berayotganini ko'rsatishi mumkin. Taqqoslashda ishlab chiqarish hajmi va mahsulot tarkibidagi o'zgarishlar ham inobatga olinishi lozim.

Yangi mahsulotni ishlab chiqarishga joriy etish bo'yicha qaror faqat kutilayotgan daromadga emas, balki investitsiyaning vaqt omili hisobga olingan qiymatiga ham asoslanishi kerak. Sof joriy qiymat $NPV = \sum [CFT / (1+r)^t] - IO$ formula orqali aniqlanadi; bunda CFT — t -davrdagi sof pul oqimi, r — diskont stavkasi, IO — boshlang'ich investitsiya. NPV musbat bo'lsa, loyiha qabul qilingan diskont stavkasi sharoitida qiymat yaratishi mumkin. Rentabellik indeksi $PI = \text{diskontlangan kelgusi pul tushumlari} / \text{boshlang'ich investitsiya tarzida}$ hisoblanadi; $PI > 1$ bo'lishi loyiha iqtisodiy jihatdan maqbul ekanini anglatadi. Oddiy qoplanish muddati boshlang'ich investitsiya qaysi davrda jamlangan pul oqimlari bilan qoplanishini ko'rsatadi, biroq pulning vaqt qiymatini hisobga olmaydi.

1-jadval

Yangi mahsulot loyihasi samaradorligini baholash uchun shartli hisob-kitobi

Ko'rsatkich	Shartli qiymat	Izoh
Boshlang'ich investitsiya	1 000 mln so'm	Uskuna, sozlash va ishga tushirish xarajatlari
Loyiha muddati	4 yil	Prognoz davri
Diskont stavkasi	14%	Shartli hisoblash parametri
1-yil sof pul oqimi	350 mln so'm	Shartli prognoz
2-yil sof pul oqimi	400 mln so'm	Shartli prognoz
3-yil sof pul oqimi	450 mln so'm	Shartli prognoz
4-yil sof pul oqimi	450 mln so'm	Shartli prognoz
NPV	≈ 185 mln so'm	Berilgan farazlar bo'yicha musbat qiymat

1-jadvalda hisob-kitob uslubiy yondashuvni namoyish etuvchi shartli misoldir; u muayyan korxonaning real statistikasi yoki tadqiqotda o'lchangan natija sifatida talqin qilinmasligi kerak. Faraz qilaylik, yangi mahsulot liniyasini joriy etish uchun boshlang'ich investitsiya 1 000 mln so'm, loyiha muddati 4 yil va diskont stavkasi 14 foiz. Kutilayotgan sof pul oqimlari mos ravishda 350, 400, 450 va 450 mln so'm bo'lsa, NPV taxminan 185 mln so'mni tashkil etadi. Bu faqat ko'rsatilgan farazlar bajarilgan taqdirdagina loyiha musbat sof joriy qiymat yaratishi mumkinligini anglatadi. Amaliy qaror qabul qilishda pul oqimlari prognozi bozor hajmi, sotuv narxi, xomashyo va energiya narxlari, quvvatlardan foydalanish hamda soliqlarni hisobga olgan holda shakllantirilishi lozim.

Mazkur misoldan kelib chiqadigan xulosa shuki, yangi mahsulot loyihasining jozibadorligi investitsiya hajmi bilan bir qatorda kelgusi pul oqimlarining barqarorligi va diskont stavkasiga ham bog'liq. Shu bois sezgirlik tahlili o'tkazilib, sotuv hajmi pasayishi, energiya yoki xomashyo narxi oshishi va uskunaning to'liq quvvatda ishlamasligi kabi ssenariylar bo'yicha NPV hamda qoplanish muddati qayta hisoblanishi kerak. Salbiy ssenariyda loyiha natijasi keskin yomonlashsa, bosqichma-bosqich joriy etish yoki avval kichik hajmda sinov ishlab chiqarishini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Ekonometrik baholash uchun sifat ko'rsatkichlari va moliyaviy natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni tekshirishga yetarli davriy ma'lumotlar to'planishi zarur. Masalan, rentabellik natijaviy o'zgaruvchi, brak ulushi, energiya sarfi, sifatga yo'naltirilgan investitsiyalar, ishlab chiqarish hajmi va xomashyo narxlari esa izohlovchi omillar sifatida olinishi mumkin. Maqolada regressiya koeffitsiyentlari, korrelyatsiya darajasi yoki statistik ahamiyat ko'rsatkichlari bo'yicha real hisob-kitoblar berilmaganligi sababli, ularning miqdoriy qiymatlari haqida xulosa chiqarish mumkin emas. Ekonometrik modelni empirik tasdiqlash keyingi bosqichda real korxona ma'lumotlari asosida amalga oshirilishi lozim.

Tahlil natijalarini amaliyotga tatbiq etish uchun korxonada boshlang'ich holat ko'rsatkichlari qayd etilib, loyiha joriy qilingandan keyingi ko'rsatkichlar bilan bir xil metodika asosida taqqoslanishi tavsiya etiladi. Monitoring tizimiga brak ulushi, bir birlik mahsulotga sarflanadigan xomashyo va energiya, mahsulot tannarxi, qayta ishlash xarajatlari, yetkazib berish intizomi, mijozlar shikoyatlari, sotuv hajmi, rentabellik, NPV va qoplanish muddati kiritilishi mumkin. Ko'rsatkichlar oyma-oy yoki chorakma-chorak kuzatilib, reja va amaldagi natijalar o'rtasidagi farqlar sabablar bo'yicha tahlil qilinishi zarur.

Umumlashtirib aytganda, qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni o'zlashtirish samaradorligini to'liq baholash uchun texnik sifat ko'rsatkichlarini moliyaviy natijalar bilan bog'lash, sifat yo'qotishlarini alohida hisobga olish va investitsion qarorlarni diskontlangan pul oqimlari asosida qabul qilish lozim. Taklif etilgan yondashuv loyihalarni ishlab chiqarish quvvatini kengaytirish bilangina emas, balki resurslardan foydalanish, mahsulot sifati, bozor talabi va uzoq muddatli qiymat yaratish mezonlari bo'yicha ham taqqoslash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Qurilish materiallari korxonalarida raqobatbardosh yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashning iqtisodiy samaradorligini baholash bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

1. Qurilish materiallari sanoatining o'ziga xos xususiyatlari (resurs va energiyatalabligi, transport xarajatlarining yuqoriligi hamda mavsumiy tebranishlar) yangi mahsulotlarni o'zlashtirish jarayonida an'anaviy yondashuvlar bilan birga tarmoq omillarini kompleks hisobga oluvchi maxsus baholash mexanizmlarini qo'llashni taqozo etadi. Sifatni boshqarishga qilingan xarajatlar yo'qotish emas, balki korxonaning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi strategik investitsiya sifatida qaralishi lozim.

2. Respublika miqyosida qurilish materiallari turlarini kengaytirish va sifat menejmenti tizimlarini (ISO) joriy etish borasida ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, ko'pgina korxonalarda yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishga kiritish jarayonining iqtisodiy samaradorligini baholash amaliyotida hisob-kitob xatoliklari, tannarxning asossiz o'sishi va bozor tavakkalchiliklarini oldindan baholash mexanizmlarining yetishmasligi kuzatilmoqda.

3. Taklif etilgan ekonometrik modellar va integral ko'rsatkichlar tizimi (NPV, PP, rentabellik indeksi) yangi turdagi mahsulotlarni bozorga chiqarishdan kutilayotgan moliyaviy oqimlar hamda sifat yo'qotishlarini oldindan aniq prognoz qilish imkonini berdi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqqan holda, qurilish materiallari korxonalarida yangi mahsulotlarni o'zlashtirish va sifat samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar tavsiya etiladi:

- Birinchidan, qurilish materiallari korxonalarida mahsulot sifatini yaxshilash va yangi turlarni o'zlashtirish jarayonlarini moliyalashtirishda "Xarajatlar — Sifat — Qo'shilgan qiymat" o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiruvchi integral baholash uslubiyotini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir.

- Ikkinchidan, korxonalarda yangi turdagi (jumladan, energiyatejamkor va ekologik toza) mahsulotlarni ishlab chiqarishga o'tkazishdan oldin ularning bozor talabiga mosligini va investitsiyalarning qoplanish davrini (Payback Period) aniq hisoblovchi maxsus raqamli tahlil modellaridan foydalanish mexanizmini yo'lga qo'yish lozim.

- Uchinchidan, ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan nuqsonlar (defektlar) va ortiqcha resurs sarfidan kelib chiqadigan yo'qotishlarni minimallashtirish uchun ichki sifat nazorati xizmatlarini moliyaviy rag'batlantirish va sifat menejmenti xodimlarining KPI (asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari) tizimini joriy etish zarur.

- To'rtinchidan, hududiy qurilish materiallari korxonalarida R&D (ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik) bo'limlarini tashkil etish, xom ashyo bazasidan kelib chiqqan holda innovatsion mahsulotlar liniyasini kengaytirish

hamda davlat tomonidan taqdim etiladigan innovatsion subsidiyalar va imtiyozli kreditlardan samarali foydalanish mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sanoat korxonalarining barqaror faoliyatini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari.
3. Qosimova, M.S., & Xodiyev, B.Y. (2022). Sanoat iqtisodiyoti va innovatsion menejment. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
4. Berdiyev, T.A. (2023). "Qurilish materiallari bozorida raqobatbardoshlikni ta'minlash yo'nalishlari". Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, 4-son, 112–120-betlar.
5. Saidov, N.R. (2024). Sanoat korxonalarida investitsiyaviy loyihalar samaradorligini baholash. Monografiya. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari. O'zbekiston Respublikasining sanoati to'plami. Toshkent, 2024–2025 yy.
7. Kamalkarieva, N. X. (2026). Ilg'or xorijiy tajribalar asosida mahalliy qurilish materiallari korxonalarida mahsulot sifati va innovatsiyalarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish. Ilmiy tafakkur va zamonaviy tadqiqotlar, 1(2), 113-119.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688